

TÜRK BASININDA FRANSIZ MODELİ VE ETKİLERİ

E. Özgür GÖNENÇ*

Abstract

Dans cet article nous avons parlé des influences du modèle français sur la presse turque et nous avons cité des exemples des journaux étranger publiés en turquie.

Mots Clés: La presse turque, influence, modèle français.

.....

Montesquieu 1748 yılında kaleme aldığı Yasaların Ruhu (L'Esprit des Lois) isimli eserinde, basını, yasama, yürütme ve yargıdan sonra 4. Erk olarak görmüştür.

Daha sonraları basın hararetli tartışmaların odak noktası durumuna gelmiştir. Siyasetle ve ekonomiyle olan girift ilişkilerin sonucunda toplumun ve yaşadığı ülkenin geleceğini belirleyen 1. Erk konumuna gelmiştir.

---

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

Türkiye'deki basın etkinliklerine göz atıldığında, Türk basının Avrupa basınına göre önemli ölçüde geciktiği görülmektedir.

Dünyadaki basın etkinliklerindeki önemli gelişme Gutenberg'in matbaayı buluşuyla başlamaktadır. Gutenberg ilk eserini 1440'da basmıştır. Gutenberg'in bastığı eserler arasında 42 satırlık incil, 36 satırlık incil, 1453'te İstanbul'un düşmesinin ardından olası bir Türk istilasına karşı uyarı niteliğinde olan 1455 tarihli **Turken Kalender (Türk Takvimi)** yer almaktadır. (Evliyagil,- :8)

Dilimize geçen "gazete" sözcüğü bir başka gelişmenin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Venedik'te 1563'te Osmanlılarla yapılan savaş sırasında Fogli d'Avizzi adıyla çıkarılan bültenler belirli bir yerde yüksek sesle okunmakta ve karşılığında "Gazeta" adında bakır para ödenmekteydi. Daha sonra bu sözcük basılıp dağıtılan haber bültenleri için kullanılmaya başlandı ve dilimize yerleşti.

Türklerin basın etkinliklerine başlamasında Fransa'nın büyük rolü bulunmaktadır. Fransızlar Türk medeniyetindeki baskın kimliklerini basın etkinlikleriyle de göstermişlerdir.

Hiç kuşkusuz insanlar, aileleri ve çevreleriyle iletişim kurarak hayatlarını sürdürmektedirler. Kendini ifade etme ve çevrede olup bitenlerden haberdar olmak isteme olgusu önceleri mağaradaki resimlerde daha sonraları kızılderiilerin dumanla haberleşmesinde, güvercin ayaklarına bağlanan notlarda kendini göstermiştir.

Günümüzde ise iletişim için enformasyon teknolojilerinden yararlanılmaktadır. Obur insanlığın haberleşme açlığına yanıt verecek besin hiç kuşkusuz bilgidir.

Kitle iletişiminin gelişiminde önemli bir rol oynayan basın tarihe tanıklık etmektedir. Kendi gelişimini sürdüren insanlığı, yaşamın ayrılmaz bir parçası olan ilmi ilerleme konusunda da önemli adımlar atarak iletişimi “sözlü” durumdan yazılı duruma getirmişlerdir. Yazının bulunuşunu kağıdın bulunuşu izlemiş ve matbaanın bulunuşuyla da basın kavramının temeli atılmıştır.

Yazılı kültürün örneklerinden olan haber mektupları ve bültenler, ilk günlük gazetenin çıktığı 18.yüzyıla değin insanların haber alma meraklarını gidermede de önemli rol oynamışlardır. Günlük olarak çıkarılan ilk gazetelerde ve önceki döneme ait yazılı haberleri geniş kitlelere aktarma kültürü basının temelini oluşturmaktadır.

Basın güncel olaylarla ilişkin haberleri, görüşleri, yazıları kamuoyuna sunmaktadır. Basın ile ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Bunlardan biri şudur: “Haberleri, fikirleri, toplama ve değerlendirme, işleme ve bunları başkalarına ileterek kamuoyu oluşmasına yardımcı olmak” (İnuğur, 1999: 19)

Tocqueville’in basınla ilgili tanımında ise “Basın, özgürlüğün en demokratik formülüdür” der. (İnuğur, 1999: 20) Atatürk ise basını milletin müşterek sesi olarak tanımlamaktadır.

Osmanlı yönetimi 18. yüzyılın ortasından beri Avrupa'daki gazetelerin varlığından haberdardı. Osmanlı Devleti'nin yabancı gazetelere ilgisi yalnızca siyasal düzeydeydi. Bundan doğan gereksinimle Bab-ı Ali'de bir çevri bürosu kurularak Avrupa'da yayımlanan gazete ve dergilerden çeviriler yapılmıştır. Bu çeviriler genellikle devletin üst düzey yöneticilerine sunulmaktaydı. (Koloğlu, 1992: 11)

Basım adına atılan ilk adım Türkiye'de ilk gazete sıfatıyla Fransız Elçiliği'nin 1795 yılında Fransızca olarak çıkarttığı Bulletin des Nouvelles'dir. Daha sonra bu gazetenin adı değiştirilerek 1796 yılında Fransızca olarak Gazette Française de Constantinople yayımlanmıştır. Bu gazete aylık ve dört sayfa olarak çıkmaktaydı. Bazı önemler günlerde bu dört sayfanın arasına 2 sayfalık ek konulmaktaydı.

Bu gazetenin bütün haberleri Fransa ve dış dünya ile ilgiliydi. Türkiye ile ilgili bir habere rastlanmamaktaydı. Bu gazetenin yayını ancak iki yıl sürmüştür. Osmanlı döneminde çıkan üçüncü Fransızca gazete 1821 yılında İzmir'de yayınlanan Spectateur Oriental'dir. Bu gazete Alexandre Blaque adında bir Fransız tarafından haftalık olarak çıkarılmaktaydı. Bu gelişmeleri izleyen yıllarda Türk gazetesi yayımlama fikri doğdu.

Böylece ilk Türk gazetesi olan **Takvim-i Vekayi** yayımlanmaya başladı. Aynı dönemde Sultan II. Mahmut'un emriyle dış dünya karşısında Türk çıkarlarını savunmak için **Takvim-i Vekayi'nin** Fransızcası olan **Le Moniteur Ottoman** çıkarılmıştır. Bu gazete İstanbul'daki yabancı elçiliklere yönelikti. (Koloğlu, 1992: 11-15)

Bu dönemde basın ve fikir hareketleri zenginleşmiştir. İmparatorluğun kültür yaşamında köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Fransa'dan gelen gazeteler Osmanlı aydınlarının esin kaynağı olmuştur.

Osmanlı basın etkinliklerindeki bu hareketlenme Fransızca yayımlanan gazetelerde de kendini hissettirmiştir. Fransızca yayımlanan gazetelerin listesi oldukça kabarıktır.

Journal de Smyrne: 1833-1915

Echo de l'Orient: 1838-1845 İzmir'de 6 kez yayımlanan bir haber gazetesidir.

Journal de Constantinople 1846-1866

La Turquie: 1866 Journal de Constantinople isim değiştirerek günlük olarak çıkmaya başlamıştır.

Impartial: 1841-1912: İzmir'de çıkan bu gazete önceleri haftalıkta sonra haftada dört kez yayımlanmaya başlandı.

La Reforme 1869-1922 Oskar Efendi adında bir Ermeni tarafından çıkarılan bu gazete önceleri haftada iki kez yayımlanmaktaydı. 1904 yılında gazete günlük oldu.

Le Phare du Bosphore: 1870-1890 İstanbul'da çıkan ve patrikhanenin çıkarlarını savunan bir gazeteydi.

Levant-Herald 1867: Fransızca-İngilizce olarak çıkan bu gazete yaptığı çeşitli şantajlar yüzünden kapatıldı.

Le Journal d'Orient: 1918-1972 Anjel Karavs'ın çıkardığı bu gazete İstanbul'daki yabancılar için önemli bir haber kaynağı idi.

Bunların dışında **Presse d'Orient, Rêve d'Orient, Commerce de Constantinople** isimli Fransızca gazeteler yayımlanmıştır. (Topuz, 1996 : 22-24)

Politik arena başta olmak üzere birçok alanda Fransa ile olan ilişkilerin izlerine rastlanmaktadır. Kitle iletişiminin en önemli araçlarından olan gazete ile Osmanlı'nın tanışmasında Fransa çok büyük rol oynamıştır. Gazetelerin çağdaş yayın organları durumuna dönüşmesinde Fransız modelinin etkileri büyüktür.

Ayrıca 1852 tarihli yasadan yararlanarak o zamanki Fransız basın rejimini yansıtan tüzük 1909 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. İlk basın tüzüğü ise Fransız modeline göre hazırlanmıştır.

Aynı zamanda basım denetim altında tutmak için oluşturulan çeşitli düzenlemeler de yine Napolyon III'ün Fransa için oluşturduğu düzenlemelere dayanılarak yapılmıştır. Bu durum Türk basın tarihinde özgürlüğünü kısıtlar nitelikteki ilk önemli adımdır.

Osmanlı Devleti'nde Fransızca gazetelerin yanında Paris'ten binlerce Fransızca gazete İstanbul'da satılmaktaydı. Sansür yüzünden doğrudan Türkçe olarak yazılamayan konuları Fransızca olarak yazılmaktaydı.

Daha sonraları basın özgürlüğü konusunda yapılacak çalışmalar sırasında Osmanlı'nın yollarının Fransızlarla kesiştiği görülmüştür. Bu

dönemde Türk Basın tarihinde Blaque ailesinin önemi ve etkisi büyüktür. Edouard Blaque basın yayın rejiminde çok önemli düzenlemeler yapmıştır.

Bütün bu gelişmelerin ışığı altında Kanuni döneminde başlayan Osmanlı Fransız ilişkileri ilerleyen yüzyıllarda da Türk medeniyet tarihinde derin izler bırakmıştır.

Basın tarihinin doğuşu ve gelişimi dikkatle incelendiğinde gazete çıkarma, basın yayın sisteminin hukuki düzenlemelere kavuşturulmasında Fransız modelinin öneminin büyük olduğu söylenebilir.

Fransız Devrimi dünyada hızlı gelişmelere ve dönüşümlere kaynaklık etmiştir. Devrimin basın etkinliklerine de katkısı olmuştur. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve ulus kavramlarının telaffuz edilmesi basını da etkilemiştir.

Devrimle birlikte günlük gazetelerin sayısı da artmıştır. Fransız konsolosluğunca çıkarılan gazetelerin Osmanlı aydınlarının dış gündemini yakından etkilemelerinde büyük etkisi olmuştur. Devrimden yüzyıllarca öncesine dayanan Osmanlı Fransız ilişkileri bu dönemde daha baskın bir duruma gelmiştir.

Basın etkinliklerinin ilk önemli adımı olan Fransız girişimi Cumhuriyeti oluşturacak kadronun yetiştiği dönemi şekillendirmede önemli rol oynamıştır. İletişimin ve basının ana malzemesi kuşkusuz dildir. Osmanlı döneminde çıkan gazetelere bakıldığında gazetenin dili ile imparatorluğun ana dili arasında çarpıcı bir farklılık gözlemlenmektedir.

Türk basımında o dönemde yayımlanan gazeteler dönemin koşulları gereği Osmanlıca olarak yayımlanmıştır. Ayrıca Fransız devriminin uzantısı olan süreli yayınların etkisi diğer dillerde de yayın yapılmasını sağlamıştır. Türkçe ve latin alfabesiyle yayınları görebilmek için uzun süre beklenmiştir.

Türk siyaset ve kültür hayatında önemli bir rol oynayan Fransız Devrimi Türk tarihine modellik etmiştir. Fransız modeli, basında olduğu kadar ulusun ve kültürün temel unsuru olan dilde de karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı'da Fransız etkisiyle hayata geçirilen basın etkinlikleriyle Namık Kemal başta olmak üzere diğer önemli isimlerin yurt içindeki ve dışındaki çabaları ile gelişim göstermiştir. Fransızca ve Osmanlıca gazetelerin yayım hayatına başlaması basın etkinliklerinde canlanmaya yol açmıştır. Osmanlı fikir gazetelerinde Fransızca'nın ağırlığı hissedilmektedir.

Türk medeniyetindeki en önemli dönüşüm olan Cumhuriyet önemini korumaktadır. 1923 yılında Fransa'dan Ankara'ya ulaşan fikir dalgasının kaynağı 1789 yılında Paris'te meydana gelmiştir. 1923 Ankara'sında Fransız Devrimi'nin etkisi görülmektedir. O yıl Ankara'yı ziyaret eden yabancı bir gözlemcinin dediği gibi Paris'te 1789-1795 yılları arasında hüküm sürmüş havayı bilmeden 1920'den beri gelişen Türk tarihine anlamak olanaksızdır. (Toynbee, 2000: 42)

Türk Basın tarihi incelendiğinde Fransız Devrimi öncesi ve sonrası gelişmelerin göz önüne bulundurmak önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu ile basın arasındaki ilişkiler devrimden sonra da etkinliğini korumuştur. Basın etkinliklerinin Osmanlılarla tanışması Fransızların girişimleri sonucudur.

Basın etkinliklerinin en önemli unsurlarından biri Fransız Elçilik Matbaasıdır. 1785 yılında kurulan bu matbaa Fransa Elçiliği iki adet Türkçe kitap basılmıştır. 1790'da Türkçe öğrenmek isteyen Fransızlar için "Elements de la Langue Turque" adlı kitap basılmıştır. (Kabacalı, 1987: 47-49)

Gazete çıkararak yayın hayatının ve siyasi yaşamın gidişatına yön veren Fransız elçiliği kendi politikaları ve çıkarlarına ters düşen yayınlara da müdahale etmiştir. Örneğin Alexandre Blaque tarafından çıkarılan "Spectateur Oriental" adlı gazete dönemin Fransız politikasına uymadığı için kapatılmıştır. (İnuğur, 1999: 168)

Böylece konsolosluk ilk kez baskı yoluyla bir gazete kapattırılmıştır. Bundan sonra da farklı zamanlarda gazete yayımlarının engellenen elçilik finansör olarak basımla yakınlığını korumuştur. Ayrıca **Stamboul** isimli Fransızca gazeteye de maddi yardımda bulunmuştur. Bu gazete bir süre Fransız Elçiliği'nin yardımıyla yaşamış fakat bu yardımın kesilmesiyle kapanmıştır. (Topuz ,1996: 23)

Türk Basın hayatında Fransızca yayımlanmış gazetelerin 3 önemli örneği bulunmaktadır:

1)Le Moniteur Ottoman: (Takvim-i Vekayi)

İmparatorluktaki iç ve dış olayları halka zamanında duyurma konusundaki gereksinime yanıt vermek amacıyla yapılmıştır. İlk Türk gazetesi olan Takvim-i Vekayi 1831 'de II. Mahmut'un buyruğu ile yayına başlamıştır. Başlangıçta iç ve dış haberlere, askerlik, bilim, ticaret gibi konulara yer veren Takvim-i Vekayi 1860'dan sonra yalnızca resmi gazete kimliği ile çıkarılmıştır. (Koloğlu, 1992: 11-15)

Fransa'da ilk gazete La Gazette adıyla çıkmış olmasına karşın ülkemizde ilk Türkçe gazete bu tarihten tam 200 yıl sonra 1831 yılında haftalık olarak çıkmaya başlamıştır.

Takvim-i Vekayi'nin Fransızcası olan Moniteur Ottoman İstanbul'daki yabancı elçiliklere hitap etmekteydi. Le Moniteur Ottoman'da noktalama işaretleri ve satır başları gibi yazım kurallarına rastlamak mümkün değildi.

Fransız Devrimi'nin ruhunu, gerçekliğini amaçlarını coşkusu Osmanlı'ya taşınması için Fransızlar tarafından ilk gazetenin çıkarıldığı göz önüne alırsak, Moniteur Ottoman Osmanlı basın Kültür siyasi yaşantısının bir anlamda "geri beslemesidir"

2)Journal de Constantinople

İzmir'de çıkan Journal de Smyrne ile Ecn-ho de l'Orient birleşerek İstanbul'da Journal de Constantinople 'u çıkarmışlardır. (Topuz, 1996: 23)

Journal de Constantinople'un en büyük çıkarı 20 yıl boyunca Fransız dilinin Osmanlı Yönetiminin düşüncelerini yansıtabilme görevini üstlenmiş olmasıdır. Bu gazete çoğu gazetelerde olduğu gibi devletten destek görmüş ayrıca Fransız Büyükelçisinin gayretleriyle Fransa tarafından da desteklenmiştir. Gazetenin ana başlığı Doğu ile batının birleşimi ve birbirini tamamlaması olarak sunulmuştur.

Akdeniz ticareti, buharlı gemilerle deniz yolculukları anlatılmaktadır. İç sayfalarda ise polislin örgütlenmesi, reform hareketleri, imparatorluğun topraklarının bölünmesi anlatılmaktadır.

Fransa 1856-1870 yılları arasında Türkiye'yi büyük ölçüde etkilemiştir. Journal de Constantinople'un ise dil, siyaset ve ilerlemelerde rolü büyüktür. (Groc, 1992: 26-27)

3)Cumhuriyet (République)

1924 yılında yayınlanmaya başlayan Cumhuriyet Gazetesi Atatürk'e yakınlığı ile bilinen Yunus Nadi tarafından çıkarılmıştır. Cumhuriyet Gazetesi Atatürk devrimlerinin sözcüsü durumundadır. Buna eklenen bir halka da Cumhuriyet Gazetesinin Fransızca baskısıdır. Türkiye'nin dünyaya tanıtılması konusunda önemli bir rol üstlenmiştir. 1925 yılında Cumhuriyet Gazetesi ile birlikte dağıtılan "La République" İstanbul, Ankara ve İzmir'de okurlarıyla buluşmuştur. La République 40'lı yılların sonlarına değin Türkiye'nin dış kamuoyuna tanıtılması görevini

üstlenmiştir. Türk çıkarlarını savunmuş ve Türk siyaset ve basın hayatına önemli katkılarda bulunmuştur.

Cumhuriyet Gazetesi ve onun Fransızca baskısı olan La République, Cumhuriyet Türkiyesi'nin vizyonunu değiştirmiştir. Cumhuriyet dönemi devrimlerini tüm dünyaya tanıtmıştır.

Sonuç

Kanuni'nin Fransa Kralı I. François'ya yazdığı mektupla başladığı kabul edilen Türk-Fransız ilişkilerinin tarihinde Fransız modeli bir çok alanda lokomotif görevi görmüştür.

Bütün bunların ışığı altında ister 1.güç ister 4.güç olsun basın etkinliklerinde Fransız kültür modeli belirleyici olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Fransız modeli önemini ve etkinliğini korumuştur.

Kaynakça:

- EVLİYAGİL, Şevket, *"Basın Sanayinin Temel Kavramları"*, Ajans Türk Matbaası, Ankara.
- İNÜĞÜR, Nuri, *"Basın ve Yayın Tarihi"*, Der Yayınları, İstanbul, 1999.
- KOLOĞLU, Orhan, *"Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın"*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- TOPUZ, Hıfzı *"100 Soruda Türk Basın Tarihi"*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996.

-TOYNBEE, Arnold, (Çeviren: Kasım Yargıcı), *"Türkiye II Bir Devletin Yeniden Doğuşu"*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000.

-KABACALI, Alpay, *"Türk Yayın Tarihi"*, TGC Yayınları, İstanbul, 1987.

-GROC, Gerard, *"Presse Turque et Presse de Turquie"*, Editions Isis, İstanbul-Paris, 1992.

